

بررسی میزان توجه به ایجاد باورها و گرایش‌های دینی در کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم از نظر معلمان و دانش‌آموزان دختر شهر تبریز^۱

ملیحه اصغری^۲

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی میزان توجه به ایجاد باورها و گرایش‌های دینی در کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم از نظر معلمان و دانش‌آموزان دختر شهر تبریز پرداخته است. این تحقیق از نوع توصیفی و پیمایشی است. به این ترتیب با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، دو ناحیه از نواحی آموزش و پرورش و سپس ۲ مدرسه از هر ناحیه و بعد ۲ کلاس از هر مدرسه انتخاب شد. کل آزمودنی‌های دانش‌آموزان ۲۴۷ نفر بودند که با استفاده از یک پرسشنامه ۲۵ سوالی و انجام مصاحبه بازپاسخ با تعداد محدودی از دانش‌آموزان اطلاعات جمع‌آوری شد. دبیران دین و زندگی شاغل در آموزش و پرورش پنج ناحیه شهر تبریز نیز به عنوان نمونه دبیران انتخاب شدند که تعداد آن‌ها ۳۶ نفر بود و با استفاده از یک پرسشنامه ۲۵ سوالی اطلاعات از آن‌ها هم جمع‌آوری شد. داده‌ها توسط روش آمار توصیفی و تحلیل واریانس چندگانه و آزمون خی دو و با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. پس از بررسی پرسشنامه‌ها، سه مؤلفه‌ی تعهد، مسئولیت و الگوگیری از مفهوم گرایش دینی استنتاج شد. نتایج نشان داد که از نظر دانش‌آموزان، کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم در ایجاد باورها و گرایش‌های دینی اثر مطلوب داشته است. همچنین معلمان، تأثیر این کتاب را بر باورها و گرایش‌های دینی دانش‌آموزان مطلوب ارزیابی کردند. بررسی‌ها نشان داد در میزان تأثیر این کتاب بر ایجاد مؤلفه‌ی تعهد بین معلمان و دانش‌آموزان تفاوت نظر وجود دارد، ولی تفاوت بارزی بین نظرات معلمان و دانش‌آموزان در خصوص میزان تأثیر این کتاب بر ایجاد گرایش دینی و مؤلفه‌های دیگر آن (مسئولیت و الگوگیری) در نوجوانان وجود ندارد. کلیدواژه‌ها: گرایش دینی، کتاب دین و زندگی، دانش‌آموزان، معلمان.

۱. تاریخ دریافت: ۹۹/۴/۲۴ تاریخ پذیرش: ۹۹/۸/۱۱

۲. دانشجوی دکتری علوم تربیتی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. m.asghariajiri@sbu.ac.ir

مقدمه

تمام جوامع بشری قصد دارند که از طریق نظام آموزشی، ایدئولوژی‌ها، هنجارها و ارزش‌های جامعه خود را به نسل‌های بعدی انتقال دهند و فرهنگ جامعه خود را از خطر نابودی رهایی بخشند. دستیابی به این هدف زمانی امکان‌پذیر است که سیاستگذاران نظام آموزشی به حوزه عاطفی برنامه درسی توجه کنند؛ پس برای آن‌که دانش‌آموزان به آموخته‌های خود در مورد ارزش‌ها، هنجارها و ایدئولوژی‌های جامعه عمل کنند، باید گرایش مطلوبی نسبت به آن‌ها داشته باشند. پرورش گرایش‌ها در نظام‌های موفق آموزش و پرورش، همیشه اولویت داشته است.

تغییر یا جایگزین کردن گرایش‌ها در برنامه‌های درسی، توسط حفظ طوطی‌وار مطالب یا اعمال اجباری انجام نمی‌شوند؛ بلکه برای رسیدن به این مقصود باید در حوزه روان‌شناسی اجتماعی، مطالعات عمیقی شود. گرایش به عنوان برجسته‌ترین و متمایزترین مفهوم در روان‌شناسی اجتماعی شناخته شده است. باید با آگاهی از اوضاع روانی-اجتماعی برنامه‌ای مطابق با ویژگی‌های مخاطبان ارائه شود که بیشتر راهکارها و تجویزات آن با خشنودی پذیرفته شود و به عمل درآید (کریمی، ۱۳۸۵). در مقایسه با سایر حوزه‌های آموزشی، آموختن باورها و گرایش‌ها، پیچیدگی و ظرافت خاصی دارد که این پیچیدگی در حوزه آموزش مسائل دینی بیش‌تر به چشم می‌خورد. در جامعه اسلامی اگر افراد دارای گرایش‌های دینی مناسب باشند، بدون نیاز به عامل جبر و زور از قوانین انسان‌ساز دین اطاعت کرده و به دلیل مغایر نبودن احکام دین الهی و احکام فطرت انسان، بسیاری از مشکلات فردی، اجتماعی از میان برداشته شده و آن جامعه به بالاترین موفقیت‌ها دست خواهد یافت. توجه به پرورش گرایش‌های دینی در واقع همان توجه به روح و معنای نهفته در تعالیم دینی است. ریشه بسیاری از کژی‌ها و انحرافات رفتاری در جامعه اسلامی را باید در عدم موفقیت در پرورش گرایش‌های دینی جستجو کرد. با توجه به اهمیت و حساسیت پرورش گرایش‌ها در حوزه دین، پژوهش حاضر به این موضوع پرداخته است.

تعلیم و تربیت دینی به ویژه پس از انقلاب اسلامی از اهمیت خاصی در کشور ما برخوردار

شد؛ چراکه انقلاب ما متکی بر مذهب و عقاید دینی است و در سیستم آموزشی، درس دین و زندگی مهم‌ترین وسیله برای آموزش دینی کودکان، نوجوانان و جوانان این سرزمین به شمار می‌آید. محتوای کتب دینی، عمده‌ترین کانال انتقال ارزش‌های اصیل مذهبی و دینی به دانش‌آموزان است (رحیمی‌زاده، ۱۳۷۲).

محتوا به عنوان عنصر اصلی و هسته مرکزی برنامه‌های تعلیم و تربیت همواره مورد توجه فلاسفه، مربیان و نظریه‌پردازان آموزشی بوده است. این توجه ناشی از این حقیقت است که هر اندازه اهداف تعلیم و تربیت عالی بوده و با دقت مشخص شده باشند، بدون داشتن محتوایی خوب و مناسب امکان تحقق این اهداف وجود نخواهد داشت. محتوا در هر برنامه‌ی درسی صرف نظر از نوع، مقطع و یا سطح تحصیلی همواره به عنوان عنصر اصلی برنامه درسی مطرح بوده و نقش تعیین‌کننده در تحقق اهداف آموزشی دارد (میرلوحی، ۱۳۷۱).

ایجاد یا تغییر گرایش‌های دینی نوجوانان نیز تا حد زیادی تحت تأثیر محتوای کتاب‌های دینی است. انسان‌ها، رفتار خود را بر پایه گرایش‌ها سازمان می‌دهند و گرایش نشان‌دهنده آمادگی عمومی ارگانسیم به صورت یک کل نسبت به یک شی یا موقعیت است که سازگاری با آن را طلب می‌کند (کریمی به نقل از آلپورت، ۱۳۸۵). اگر محتوای کتب دینی بتواند وظیفه خود را در ایجاد گرایش‌های دینی ایفا کند، می‌توان انتظار داشت دانش‌آموزان بعد از فارغ‌التحصیلی، افرادی متعهد و عامل به دین باشند، در صورتی که در مورد بیش‌تر آن‌ها این اتفاق نمی‌افتد.

از دیدگاه ساختن‌گرایی برنامه‌های آموزشی باید همه‌سویه (شناختی، عاطفی و رفتاری) باشند؛ اما بسیاری از نظام‌های آموزشی از جمله نظام آموزشی ایران تنها بر سویه شناختی تأکید داشته‌اند و پرورش دوسویه دیگر را به بخت وا گذاشته‌اند (برندک و حمیدی، ۱۳۶۲). شاید به این دلیل است که بیش‌تر دانش‌آموزان ایرانی نمرات خوبی در درس‌های دین و زندگی کسب می‌کنند، ولی عده محدودی از آن‌ها به دانسته‌های خویش با رضایت خاطر و علاقه عمل می‌کنند.

وجود افراد ضد اجتماع و بزهکاری که تحصیلات دوره متوسطه را گذرانده‌اند، به نسبتی می‌تواند نشانگر عدم موفقیت کتاب‌های دین و زندگی در پرداختن به بُعد عملی و عاطفی و ایجاد گرایش‌ها و باورهای دینی باشد؛ زیرا صرف نظر از این که عوامل گوناگونی در انحراف این‌گونه افراد از زندگی سالم، دخیل هستند، اگر محتوای این کتاب‌ها موفق می‌شدند در دانش‌آموزان، پیش‌آمادگی برای تجربه و برانگیختگی برای عمل در جهت زندگی دین‌مدارانه را ایجاد کنند، نباید در میان فارغ‌التحصیلان دبیرستان‌ها، شاهد افرادی بودیم که به خود و دیگران آسیب می‌رسانند. وجود نگرش مثبت به دین و احکام آن می‌تواند تا حد زیادی سلامتی نوجوانان را نیز تضمین کند. ممنوعیت‌های رفتاری دین درباره مصرف الکل، مواد مخدر، داروها و رژیم غذایی می‌تواند سلامتی عمومی را تضمین کنند (معمدی، ۱۳۸۶). بنابراین مشاهده رفتارهای پرخطر در میان نوجوانان می‌تواند تا حدی ناشی از عدم ایجاد باورها و گرایش‌های دینی در آنان باشد؛ زیرا اگر نوجوان این رفتارها را مغایر با دینی که برنامه زندگی خود قرار داده، بداند از آن اجتناب خواهد کرد. احساس بی‌فایده‌گی، افسردگی و ناسازگاری‌ها از مشکلاتی است که امروز دامن‌گیر نوجوانان می‌شود، در صورتی که اگر گرایش‌های مناسب دینی در نوجوانان توسط دروس مربوط به دین ایجاد شود، میزان این مشکلات تا حدی کاهش می‌یابد و باید گفت هر چقدر در طول دوره‌ی زندگی گرایش مذهبی مثبت و بادوامی وجود داشته باشد، اهمیت مذهب در گذر زمان افزایش یافته و با احساس شادمانی، مفید بودن و سازگاری همبستگی قوی و معنی‌داری ایجاد می‌کند (همان). تغییر گرایش‌ها و گسترش آن‌ها در طول زندگی و کمک به این فرآیند، یک قسمت مهم از کار معلمان است. برای هر کسی که در کار آموزش و پرورش است، دانستن اطلاعاتی در مورد چگونگی اصلاح گرایش‌ها مهم است (اونس، ۱۹۶۵). وجود معلمی که صلاحیت اصلاح و تغییر گرایش‌ها را داشته باشد، در امر انتقال ارزش‌ها ضروری است و به طبع استفاده از نظرات آن‌ها برای ارزیابی محتوای کتب مفید است؛ چراکه معلمان همانند دانش‌آموزان با محتوای کتاب درسی آشنا هستند و به

مرور زمان، شاهد تأثیر مثبت یا منفی محتوای کتاب‌ها بر رفتار و کردار دانش‌آموزان می‌شوند. با توجه به اهمیت گرایش‌های دینی در زندگی فردی و اجتماعی بشر، تحقیق حاضر، درصدد مشخص کردن میزان توجه به ایجاد باورهای دینی در کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم از نظر معلمان و دانش‌آموزان است.

ادیان الهی با ایجاد شبکه‌های دوستانه و تشویق انسان‌ها به ارتباط برادرانه با یکدیگر، تأثیر زیادی در حمایت از افراد به هنگام استرس‌های گوناگون دارند. دین با تقویت قوای انسان، سازگاری وی را با مصائب و سختی‌ها در زندگی هموار می‌کند (علمی، ۱۳۸۰). مطالعات نشان داده‌اند افرادی که دارای نظام ارزشی دینی قوی هستند بر اساس اعتقادات و ارزش‌های خود عمل می‌کنند و در بسیاری از موقعیت‌های زندگی، حس کنترل بر حوادث و عدم تزلزل را دارند، ولی افراد فاقد نظام ارزشی، در مواجهه با مشکلات و موانع، رفتارهای سازش‌نا یافته‌ای را از خود بروز می‌دهند. همچنین پژوهشگران توانسته‌اند روابط معناداری بین ارزش‌های میان‌فردی دینی و متغیرهایی نظیر ادراک و سازگاری اجتماعی بیابند (وطن‌خواه، ۱۳۸۰). با توجه به این‌که در نظام کنونی آموزش و پرورش، کتاب درسی از جمله مهم‌ترین منابع و مراجع یادگیری است که مورد استفاده معلم و شاگرد قرار می‌گیرد و محور کلیه فعالیت‌های آموزشی است، عنصر محتوا در کنار عناصر هدف، روش‌های یاددهی - ارزشیابی ارکان اصلی نظام آموزش و پرورش ما را تشکیل می‌دهد (رحیمی‌زاده، ۱۳۷۲). در نظام آموزشی ما که کتاب درسی، مهم‌ترین کانال انتقال ارزش‌های دینی به دانش‌آموزان است، هر قدر محتوای کتاب‌های دینی بتواند دانش‌آموزان را از لحاظ درونی ملزم به عمل به دستورات دین کند به همان میزان می‌توان انتظار رشد رفتارهای مثبت انسانی در نوجوانان را داشت و بالعکس اگر نظام آموزشی ما در راه پرورش گرایش‌های دینی با شکست مواجه شود، باید منتظر سست شدن پایبندی دینی در بُعد فردی و اجتماعی بود. سست شدن پایبندی دینی در بُعد فردی موجب عدم پاسخگویی به یک نیاز فطری انسان و کاهش توان تحمل مصائب زندگی، فرافکنی، بی‌هدفی، سردرگمی و بحران هویت خواهد شد و در بُعد اجتماعی (سست شدن پایبندی دینی) تضعیف انسجام اجتماعی، عدم وابستگی افراد به نظام اجتماعی، تقویت گروه مرجع بیرونی و ورود

ارزش‌های گروه مرجع جدید و تشدید تغییر ارزش‌های دینی را به دنبال دارد (رفیع‌پور، ۱۳۷۶). نتایج تحقیقات در مورد پرورش گرایش‌ها در کشور ما چندان امیدوارکننده نبوده است. سعیدی رضوانی (۱۳۷۹) در پژوهش خود به این نتیجه رسیده است که تجربه فراگیری درس بینش اسلامی نه تنها موجب پیدایش گرایش مثبت نسبت به این درس نشده، بلکه در دانش‌آموزان گرایش منفی نیز ایجاد کرده است (سعیدی رضوانی، ۱۳۷۹). در تحقیقات دیگر مطرح شده است که دانش‌آموزان، درس دینی را خسته‌کننده می‌دانند (کریمی، ۱۳۶۸). با توجه به این که محتوای کتاب‌های دینی متوسطه و نحوه ارائه‌ی مفاهیم دینی در آن‌ها، طی چند سال اخیر دگرگونی اساسی پیدا کرده است و تدریس کتاب‌های دین و زندگی فضای جدیدی در کلاس‌های دینی ایجاد کرده است، ارزشیابی محتوای کتاب‌های جدید از لحاظ ایجاد گرایش‌های دینی ضروری به نظر می‌رسد. هدف اصلی این پژوهش، مشخص کردن میزان توجه به ایجاد گرایش‌های دینی در محتوای کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم از نظر معلمان و دانش‌آموزان بوده است. سؤالاتی که تحقیق حاضر در پی پاسخ به آن است، به شرح ذیل است:

۱. از نظر معلمان، در محتوای کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم تا چه حد به ایجاد گرایش‌های دینی توجه شده است؟
۲. از نظر دانش‌آموزان دختر، در محتوای کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم تا چه اندازه به ایجاد گرایش‌های دینی توجه شده است؟
۳. آیا بین نظرات معلمان و دانش‌آموزان در خصوص میزان توجه به ایجاد گرایش‌های دینی در کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم تفاوتی وجود دارد؟

۱. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع مطالعات توصیفی - پیمایشی است. کلیه دانش‌آموزان پایه دوازدهم شهرستان تبریز که در سال تحصیلی ۹۸-۹۷ به تحصیل در رشته‌های نظری (ریاضی - فیزیک، علوم تجربی، علوم انسانی) اشتغال داشته‌اند، به عنوان جامعه دانش‌آموزی لحاظ شده‌اند که تعداد آن‌ها بنابر اعلام سازمان آموزش و پرورش استان آذربایجان شرقی ۵۳۷۶

بوده است. کلیه دبیران دین و زندگی شهرستان تبریز که در سال تحصیلی ۹۸-۹۷ مشغول تدریس بوده‌اند نیز به عنوان جامعه‌ی دبیران در نظر گرفته شده‌اند که تعداد آن‌ها بنا بر اعلام سازمان آموزش و پرورش ۲۲۵ نفر بوده است. با توجه به ماهیت مدارس، نمونه‌گیری به شیوه‌ی تصادفی خوشه‌ای بوده است که ابتدا ۲ ناحیه به صورت تصادفی انتخاب شده و به تفکیک رشته‌ها از مدارس آن نواحی، تعدادی مدرسه انتخاب شده و از هر مدرسه، ۲ کلاس به عنوان گروه مورد بررسی مدنظر قرار گرفته‌اند. حجم نمونه دانش‌آموزی، حدود ۲۴۷ نفر بوده است. دبیران دین و زندگی ۵ ناحیه تبریز نیز به عنوان نمونه‌ی دبیران در نظر گرفته شد که تعداد نمونه در دسترس آن‌ها حدود ۳۶ نفر بوده است.

ابزار پژوهش، یک پرسشنامه ۲۵ سوالی پژوهشگرساخته بوده است که روایی آن از طریق ارائه سوالات به ۳ تن از اساتید دانشگاه تبریز و تأیید آن‌ها به دست آمد. برای سنجش میزان پایایی پرسشنامه از ۴۰ نفر از افراد نمونه، پیش‌آزمون گرفته شده و پاسخ‌های آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج نشان داد که میزان پایایی پرسشنامه با ۲۵ متغیر، ۰/۹۴ است که قابل قبول است و سوالات از نظر درونی با هم، همبستگی معنی‌دار دارند.

۲. روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها

- برای تجزیه و تحلیل توصیفی اطلاعات اخذ شده در ارتباط با سوال‌های یک، دو و سه از آمار توصیفی استفاده شد و با توجه به میانگین داده‌ها به تجزیه و تحلیل پرداخته شد.
- برای تجزیه و تحلیل استنباطی داده‌های بدست آمده در ارتباط با سوال‌های یک و دو از جدول توافقی نسبت‌ها و درصدها استفاده شد و برای مقایسه نظرات دو گروه در سوال سه از روش تحلیل واریانس چندگانه و آزمون خی دو، استفاده شد.

۳. نتایج و بحث

داده‌های به دست آمده از گروه‌های مورد مطالعه از دو منظر مورد تحلیل قرار گرفته‌اند: از یک سو با استفاده از روش‌های آمار توصیفی، شاخص‌های پراکندگی و مرکزی متغیرهای

مورد مطالعه، محاسبه شده است و از سوی دیگر با استفاده از روش‌های آمار استنباطی، فرضیه‌های پژوهش مورد تحلیل قرار گرفته‌اند.

۴. بخش توصیفی

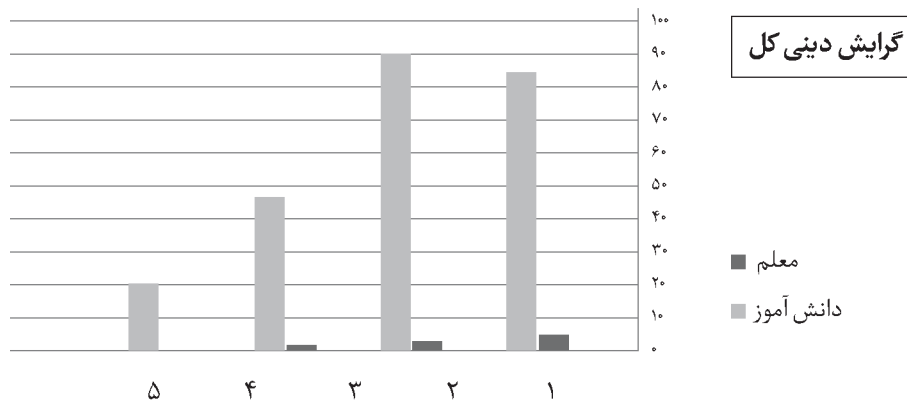
در این بخش شاخص‌های پراکندگی و مرکزی متغیرهای پژوهشی در گروه‌های مورد مطالعه در جداول و نمودارهای ذیل ارائه شده است.

جدول شماره ۱. شاخص‌های پراکندگی و مرکزی متغیرهای مورد مطالعه در گروه معلمان و دانش‌آموزان

گروه		میانگین	انحراف استاندارد	تعداد
گرایش دینی - کل	معلم	۱۰۲,۵۰۰۰	۲,۳۶	۳۶
	دانش‌آموز	۱۰۷,۲۴۷۰	۹,۳۷۶۴۸	۲۴۷
	کل	۶,۶۴	۸,۹۳	۲۸۳
تعهد	معلم	۴۶,۶۶۶۷	۴,۷۶	۳۶
	دانش‌آموز	۵۴,۱۲۶۹	۶,۲۶۱۲۰	۲۴۷
	کل	۵۳,۱۸	۶,۵۷	۲۸۳
مسئولیت	معلم	۲۶,۶۶۶۷	۶,۶۶	۳۶
	دانش‌آموز	۲۶,۶۷۶۱	۶,۵۳۳۲۴	۲۴۷
	کل	۲۶,۶۷۵۷	۶,۵۳۵۱۶	۲۸۳
الگوگیری	معلم	۱۷,۵۸۳۳	۴,۶۹	۳۶
	دانش‌آموز	۱۸,۰۲۴۳	۴,۶۶۶۸۹	۲۴۷
	کل	۱۷,۹۶	۴,۶۶۵۹۷	۲۸۳

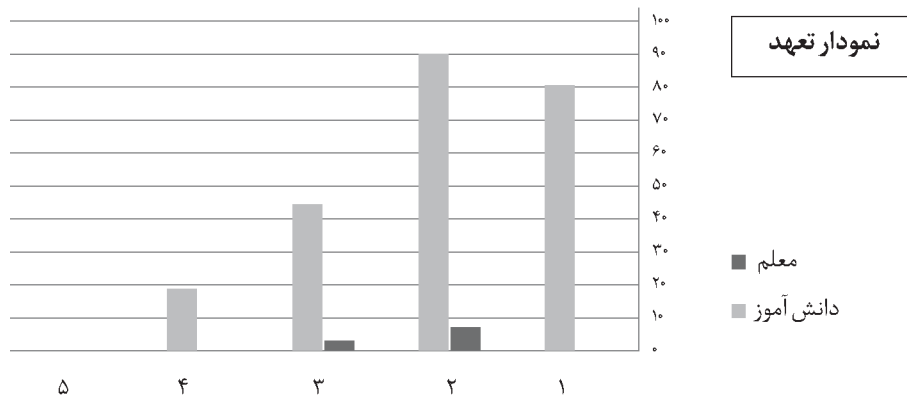
با توجه به مندرجات جدول شماره ۱، می‌توان عنوان کرد که میانگین نمرات دانش‌آموزان در گرایش دینی، نسبت به معلمان بیش‌تر است. با این حال، پراکندگی نمرات معلمان کم‌تر از دانش‌آموزان است. از سویی، میانگین دانش‌آموزان در خرده‌مقیاس تعهد و خرده‌مقیاس الگوگیری نسبت به معلمان بیش‌تر است، در صورتی که میانگین این دو گروه در خرده‌مقیاس مسئولیت چندان تفاوتی ندارد.

نمودار شماره ۱. پراکندگی نمرات گروه‌های مورد مطالعه در گرایش دینی

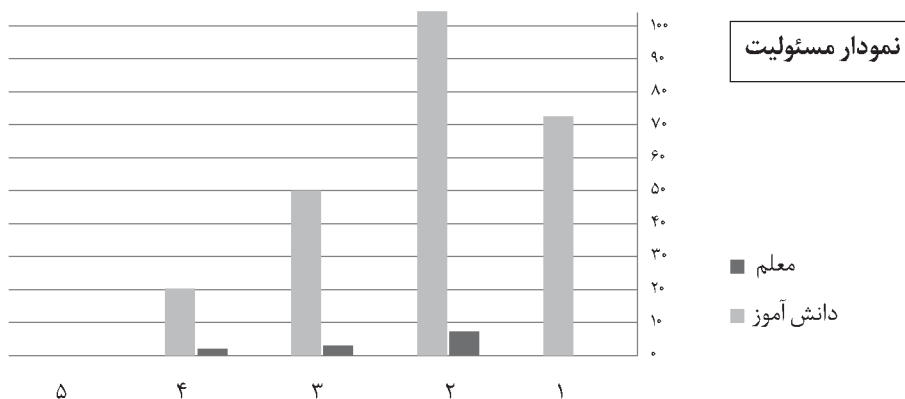
مندرجات نمودار شماره ۱ نشان می‌دهد که پراکندگی نمرات دانش‌آموزان در گرایش دینی نسبت به معلمان بیش‌تر است.

نمودار شماره ۲. پراکندگی نمرات گروه‌های مورد مطالعه در تعهد

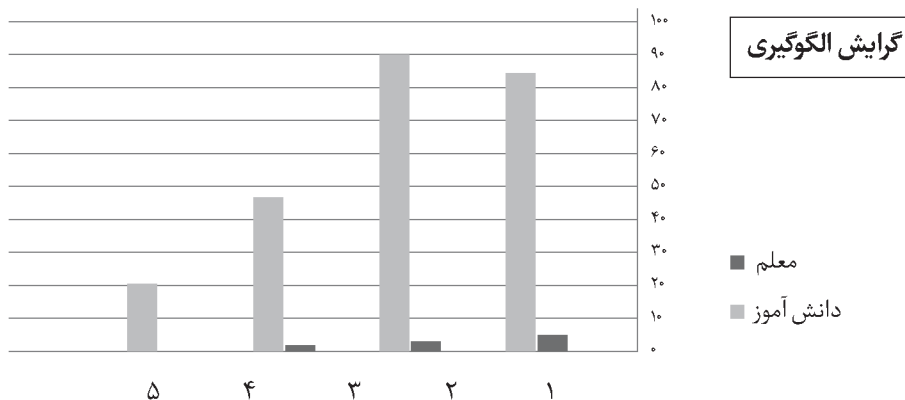
مندرجات نمودار شماره ۲ نشان می‌دهد که پراکندگی نمرات دانش‌آموزان نسبت به معلمان در خرده مقیاس تعهد بیش‌تر است.

نمودار شماره ۳. پراکندگی نمرات گروه‌های مورد مطالعه در مسئولیت

مندرجات نمودار شماره ۳ نشان می‌دهد پراکندگی نمرات دانش‌آموزان نسبت به معلمان تفاوت چندانی در خرده مقیاس مسئولیت ندارد.

نمودار شماره ۴. پراکندگی نمرات گروه‌های مورد مطالعه در الگوگیری

مندرجات نمودار شماره ۴ نشان می‌دهد که پراکندگی نمرات دانش‌آموزان نسبت به معلمان در خرده مقیاس الگوگیری بیش‌تر است.

۵. بخش استنباطی

در این بخش، هریک از سوالات پژوهشی با استفاده از روش‌های آماری مناسب، مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند.

الف. از نظر معلمان در محتوای کتاب دین و زندگی دوره پایه دوازدهم تا چه حد به ایجاد گرایش‌های دینی توجه شده است؟

در راستای تحلیل داده‌های مربوط به این سوال پژوهشی، از جداول توافقی نسبت‌ها و درصدها استفاده شد. برون داد این تحلیل در جدول شماره ۲ درج شده است.

جدول شماره ۲. جدول توافقی نسبت‌ها و درصدها در گرایش دینی

		گرایش دینی				
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	کل
گروه	فراوانی مشاهده شده معلم	۱۸	۱۲	۶	۰	۳۶
	فراوانی مورد انتظار	۱۳	۱۳,۴	۷	۲,۷	۳۶
	درصد درون گروهی	۵۰,۰٪	۳۳,۳٪	۱۶,۷٪	۰٪	۱۰۰,۰٪
گروه	فراوانی مشاهده شده دانش‌آموز	۸۴	۹۳	۴۹	۲۱	۲۴۷
	فراوانی مورد انتظار	۸۵,۸	۹۲,۵	۴۸,۶	۲۰,۰	۲۴۷,۰
	درصد درون گروهی	۳۴,۰٪	۳۷,۷٪	۱۹,۸٪	۸,۵٪	۱۰۰,۰٪

با توجه به مندرجات جدول شماره ۲ چنین استنباط می‌شود:

۱. ۵۰٪ از معلمان معتقدند که کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم توانسته است در حد خیلی زیاد به ایجاد گرایش‌های دینی توجه کند. از طرفی ۳۳,۳٪ از معلمان معتقدند که کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم توانسته است در حد زیاد به ایجاد گرایش‌های دینی توجه کند.
۲. از سویی ۱۶,۷٪ از معلمان معتقدند که کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم در حد

متوسط به ایجاد گرایش های دینی توجه کرده است. روی هم رفته ۸۳٪ از معلمان به نقش کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم در ایجاد گرایش های دینی در بین دانش آموزان در حد زیاد و خیلی زیاد معتقد هستند.

جدول شماره ۳. آزمون آماری معلمان

گرایش دینی - کلی	
آزمون خی دو	۶,۰۰۰ ^۱
درجه آزادی	۲
سطح معنی داری	.۰۵۰

افزون بر این، مندرجات جدول شماره ۳ و آزمون خی دو نشان می دهد که دیدگاه معلمان در خصوص نقش کتاب دین و زندگی در ایجاد گرایش های دینی با یکدیگر متفاوت است؛ به این معنی که معلمان، دارای دیدگاه های متنوعی در این خصوص هستند. از این رو نتیجه می شود که اغلب معلمان معتقدند که این کتاب نقش معنا دار در ایجاد گرایش های دینی دانش آموزان دارد.

ب. از نظر دانش آموزان، در محتوای کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم تا چه حد به ایجاد گرایش های دینی توجه شده است؟

با توجه به مندرجات جدول شماره ۲، چنین استنباط می شود که ۳۴٪ از دانش آموزان معتقدند که محتوای کتاب دین و زندگی در حد خیلی زیاد در ایجاد گرایش های دینی نقش دارد. ۳۷,۷٪ از دانش آموزان بر این عقیده اند که محتوای کتاب دین و زندگی در حد زیاد در ایجاد گرایش های دینی نقش دارد. ۱۹,۸٪ از دانش آموزان بر این عقیده اند که محتوای کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم در حد متوسط در ایجاد گرایش های دینی نقش دارد. ۸,۵٪ از دانش آموزان معتقدند که محتوای کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم در حد کم در ایجاد گرایش های دینی نقش دارد. روی هم رفته ۷۱٪ از دانش آموزان بر این عقیده اند که محتوای کتاب دین و زندگی دوره پایه دوازدهم در حد زیاد و خیلی زیاد در ایجاد گرایش های دینی نقش دارد.

جدول شماره ۴. آزمون آماری دانش آموزان

گرایش دینی - کلی	
آزمون خی دو	۵۳,۳۵۶a
درجه آزادی	۳
سطح معناداری	۰۰۰.

علاوه بر این با توجه به مندرجات جدول شماره ۴ و آزمون خی دو چنین استنباط می شود که دیدگاه دانش آموزان در خصوص نقش کتاب دین و زندگی در ایجاد گرایش های دینی متنوع بوده و بین آن ها تفاوت معنادار وجود دارد. از این رو با توجه به فراوانی های مشاهده شده، چنین استنباط می شود که بیشتر دانش آموزان معتقدند که این کتاب نقش معنادار در ایجاد گرایش های دینی دارد.

ج. آیا بین نظرات معلمان و دانش آموزان در خصوص میزان توجه به ایجاد گرایش های دینی در کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم تفاوتی وجود دارد؟
در راستای تحلیل داده های مربوط به این سوال پژوهشی، از روش تحلیل واریانس چندگانه استفاده شد. داده های مربوط به این تحلیل در جداول ذیل درج شده است.

جدول شماره ۵. تحلیل واریانس چندگانه گرایش دینی و مولفه های آن در گروه های مورد مطالعه

ضریب اتا	سطح معناداری	df2	df1	F	اندازه اثر	اثر
.۹۸	۰,۰۰۱	۲۷۸	۴	۶۵۳۷,۴۳	.۹۸	اثر پیلایی درون خانه ای
۰,۹۸	۰,۰۰۱	۲۷۸	۴	۱۵,۴۶	۰,۱۸۲	اثر پیلایی گروه

باتوجه به مندرجات جدول شماره ۵، چنین استنباط می شود که بین معلمان و دانش آموزان در خصوص نقش کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم حداقل در ایجاد گرایش های

دینی و مؤلفه های آن (تعهد، مسئولیت، الگوگیری) تفاوت معنادار وجود دارد؛ چرا که F محاسبه شده (۱۵,۴۶) در سطح $p \geq 0/001$ معنادار است. در این راستا، نتایج تحلیل واریانس درون گروهی در جدول ۶ درج شده است.

جدول شماره ۶. تحلیل اثرات بین گروهی در گرایش دینی و مؤلفه های آن

منابع تغییر	متغیر مقایسه ای	SS	df	MS	F	سطح معناداری
گروه	گرایش دینی	۷۰۸,۰۱	۱	۷۰۸,۰۱	۹,۱۱	۰,۰۰۳
	تعهد	۱۷۴۹,۹۵	۱	۱۷۴۹,۹۵	۴۷,۱۱	۰,۰۰۱
	مسئولیت	.۰۰۳	۱	.۰۰۳	.۰۰۰	۰,۹۹
	الگوگیری	۶,۱۱	۱	۶,۱۱	۰,۲۸	۰,۵۹
خطا	گرایش دینی	۲۱۸۲۲,۹۳	۲۸۱	۷۷۶۶		
	تعهد	۱۰۴۳۶,۸۵	۲۸۱	۳۷,۱۴		
	مسئولیت	۱۲۰۵۶,۰۸	۲۸۱	۴۲,۹		
	الگوگیری	۶۱۲۸,۶	۲۸۱	۲۱,۸۱		
کل	گرایش دینی	۲۲۵۳۰,۹۵	۲۸۱			
	تعهد	۱۲۱۸۷,۸	۲۸۱			
	مسئولیت	۱۲۰۵۶,۰۹	۲۸۱			
	الگوگیری	۶۱۳۴,۷۱	۲۸۱			

مندرجات جدول ۶ نشان می دهد:

۱. بین نظر معلمان و دانش آموزان در خصوص میزان توجه به ایجاد گرایش های دینی در محتوای کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم، تفاوت معنادار وجود دارد؛ چرا که F محاسبه شده (۹,۱۱) در سطح $p \geq 0/001$ معنادار است.
۲. بین نظر معلمان و دانش آموزان در خصوص تاثیر این کتاب بر ایجاد تعهد، تفاوت معنادار وجود دارد؛ چرا که F محاسبه شده (۱۱,۴۷) در سطح $p \geq 0/001$ معنادار است. با توجه به میانگین این ۲ گروه نتیجه می شود که دانش آموزان نسبت به معلمان بر نقش این کتاب در ایجاد تعهد بیش تر معتقد هستند.

۳. بین نظر معلمان و دانش‌آموزان در خصوص تاثیر محتوای کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم در ایجاد الگوگیری از ائمه علیهم‌السلام و مسئولیت‌پذیری نوجوانان، تفاوت معنادار وجود نداشته و لذا هر دو گروه به یک اندازه بر نقش این کتاب در ایجاد این ویژگی‌ها تاکید دارند.

نتیجه‌گیری

در خصوص ایجاد‌گرایش‌های دینی توسط محتوای کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم از دیدگاه معلمان، چنین نتیجه حاصل شد که کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم دارای تاثیر مثبت بر جهت‌گیری مذهبی دانش‌آموزان است. تحلیل نتایج تحقیق نشان می‌دهد که کتاب دین و زندگی تاثیر مثبتی بر گرایش به دین در بین دانش‌آموزان پایه دوازدهم داشته است. دانش‌آموزان با پاسخ به سوالات پرسشنامه، کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم را به عنوان عاملی تاثیرگذار در زندگی معنوی و دینی ارزیابی کردند. تحلیل نتایج نظرات دانش‌آموزان و معلمان و مقایسه آن‌ها نشان می‌دهد که بین نظرات دانش‌آموزان و معلمان در خصوص تاثیر کتاب دین و زندگی پایه دوازدهم بر گرایش به دین در بین دانش‌آموزان تفاوت معنادار وجود ندارد. بررسی‌های انجام شده توسط محققان حاکی از رضایت اکثریت هر دو گروه از مطالب این کتاب از دو جهت می‌کند؛ هم از جهت مطالب مطرح شده در این کتاب و هم از بابت سهل و آسانی، از دیدگاه تاثیر کتاب دین و زندگی دوره پیش‌دانشگاهی بر گرایش به دین در بین دانش‌آموزان همچنانکه در این تحقیق نشان داده شد، تفاوت معناداری بین دیدگاه‌های دو گروه دانش‌آموز و معلمان وجود ندارد و هر دو گروه از کتاب مورد بررسی در این تحقیق رضایت دارند.

فهرست منابع

۱. ابروش، حسن. «بررسی نگرش دانش‌آموزان مقطع متوسطه استان بوشهر نسبت به درس بینش اسلامی و معلم آن»، رشد آموزش معارف اسلامی، شماره ۲۰ و ۲۱، ۱۳۷۲.
۲. ادگار، مورن. سرمشق گمشده طبیعت بشر، ترجمه علی اسدی، تهران: نشر سروش، ۱۳۷۰.
۳. اسمیت، فیلیپ. جی. فلسفه آموزش و پرورش، ترجمه سعید بهشتی، مشهد: نشر آستان قدس رضوی، ۱۳۷۰.
۴. اعتصامی، محمد مهدی و جوارشکیان، عباس. معلم (راهنمای تدریس) دین و زندگی، تهران: نشر شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، ۱۳۸۰.
۵. اعتصامی، محمد مهدی؛ پارسانیا، حمید و دیگران. معلم (راهنمای تدریس) دین و زندگی دوره پیش‌دانشگاهی، تهران: نشر شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، ۱۳۸۶.
۶. افتخارزاده، سید جلال‌الدین. نقش معلم در تمدن جهان، تهران: نشر تصویر، ۱۳۵۱.
۷. آل صاحب فصول، علی. «بررسی نقش تشویقی محتوای کتاب بینش اسلامی سال دوم متوسطه به مطالعه آزاد از نظر دبیران این درس در شهر اصفهان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۷۲.
۸. برندک، معصومه و حمیدی، منصور علی. «مذهب در نگرش نظریه پردازان و در گستره پژوهش (تحلیلی روان شناختی از مذهب)»، مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی، ۱۳۸۲.
۹. بهرنگی، محمدرضا. مدیریت آموزش و آموزشگاهی، تهران: نشر کمال تربیت، ۱۳۸۲.
۱۰. داودپور، فاروق. بررسی کتاب‌های تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی با توجه به بعد پرورش اجتماعی آن از دیدگاه دبیران علوم اجتماعی کردستان، تهران: انتشارات حسینییه ارشاد، ۱۳۷۱.
۱۱. رائی، مهدی. «بررسی رابطه گرایش دینی با عزت نفس و خودکارآمدی در بین دانش‌آموزان سال دوم دبیرستان شهر تبریز در سال تحصیلی ۸۱-۸۰»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، ۱۳۸۲.
۱۲. رجایی، علی‌رضا. «نقش خانواده، مدرسه، همسالان و رسانه‌های گروهی در رفتارهای انحرافی نوجوانان پسر»، فصل‌نامه دانش و پژوهش، شماره‌های ۱۱ و ۱۲، ۱۳۸۴.
۱۳. رحیمی‌زاده، یداله. «بررسی و مقایسه نظرات دبیران بینش اسلامی شهرستان سمنان در مورد عوامل موثر بر انتخاب محتوای کتاب‌های بینش اسلامی دوره متوسطه در سال تحصیلی ۷۲-۷۱»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی، ۱۳۷۲.
۱۴. رضاپور، یوسف. «بررسی تطبیقی پرسش‌ها و تکالیف کتاب‌های درسی پایه سوم دوره ابتدایی با عوامل خلاقیت»، فصلنامه علمی پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء(س)، شماره ۳۰ و ۳۱، ۱۳۷۸.
۱۵. رفیع‌پور، فرامرز. توسعه و تضاد، تهران: نشر دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۶.
۱۶. روسو، ژان ژاک. امیل یا آموزش و پرورش، ترجمه منوچهر کیا، تهران: انتشارات گنجینه، ۱۳۶۸.

۱۷. سعیدی رضوانی، محمود و امام جمعه، سید محمدرضا. «کتاب‌های دینی در منظر تحقیقات»، نشریه داخلی گروه تعلیم و تربیت اسلامی پژوهشکده تعلیم و تربیت، ۱۳۷۸.
۱۸. سعیدی رضوانی، محمود. «بررسی نظرات مؤلفان کتب دینی دوره متوسطه دبیران دینی و دانش‌آموزان چهارم دبیرستان‌های تهران دانشکده علوم تربیتی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ۱۳۷۳.
۱۹. سعیدی رضوانی، محمود. «تبیین برنامه درسی پنهان در درس بینش اسلامی دوره متوسطه و ارائه راهبردهایی برای استفاده از این برنامه در آموزش اثر بخشی دینی»، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تربیت معلم دانشکده تربیت معلم، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی ۱۳۷۹.
۲۰. سلیمانی، محمدرضا. «یادگیری و یاددهی دین و زندگی سال سوم دبیرستان به شیوه شبکه‌ای». رشد آموزش معارف اسلامی، شماره ۳، ۱۳۸۷.
۲۱. سیف، علی اکبر. روانشناسی تربیتی، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور، ۱۳۷۲.
۲۲. شریعتمداری، علی. اصول و فلسفه تعلیم و تربیت، تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۴.
۲۳. شعاری نژاد، علی اکبر. فلسفه آموزش و پرورش، تهران: نشر امیرکبیر، ۱۳۸۱.
۲۴. صمدی، پروین. «رویکرد تلفیقی در برنامه‌های درس دینی با تأکید بر دوره متوسطه»، همایش انجمن علمی برنامه‌ریزی درسی، ۱۳۸۱.
۲۵. طاهری، حسن. «نقش منابع کمک آموزش در رفع نیازهای اطلاعاتی معلمان بینش اسلامی مقطع متوسطه شهر تهران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۳.
۲۶. علاقه‌بند، علی. مقدمات مدیریت آموزشی، تهران: نشر روان، ۱۳۸۱.
۲۷. علمی، قربان. «نقش دین و اعتقادات دین در بهداشت روان»، همایش بین‌المللی نقش دین در بهداشت روان، ۱۳۸۰.
۲۸. غریبی، حسن. «بررسی نگرش دبیران و دانش‌آموزان سال سوم متوسطه استان کردستان در مورد محتوای کتاب بینش اسلامی (۳) براساس سازمان منطقی و روان شناختی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، ۱۳۸۵.
۲۹. فانی، علی اصغر. «تقریب نگرش‌ها»، فصلنامه علمی، اجتماعی مدیریت در آموزش و پرورش، شماره ۲۱، ۱۳۸۷.
۳۰. فولادوند، عزت‌الله. فلسفه بزرگ، تهران: نشر خوارزمی، ۱۳۷۲.
۳۱. قربانی قشلاق، زهرا. راهکارها و الگوهای اسلامی شدن برنامه درسی از کتاب چکیده مقالات همایش علمی برنامه درسی ملی، تهران: نشر وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۸۷.
۳۲. قلی‌زاده، فرض اله. دین، تربیت، اخلاق، قم: نشر پارسایان، ۱۳۷۶.
۳۳. کاپلستون، فردریک. تاریخ فلسفه از نبتام تا راسل، ترجمه بهاءالدین خرمشاهی، تهران: نشر علمی و فرهنگی، ۱۳۷۰.
۳۴. کاکیا، لیدا. «تاثیر جهانی شدن بر اهداف آموزشی و پرورشی»، روزنامه جام جم، شماره ۲۱۱۸، ۱۳۸۶.

۳۵. کریمی، قاسمی. سنجش نگرش دانش‌آموزان نسبت به درس تعلیمات دینی و قرآن و مقایسه آن‌ها با سایر دروس در مدارس ابتدایی و راهنمایی، تهران: دفتر مشاوره و تحقیق امور تربیتی کارشناس مقطع راهنمایی، بی تا.
۳۶. کریمی، یوسف. نگرش و تغییر نگرش، تهران: نشر ویرایش، ۱۳۸۵.
۳۷. کورمن، آبراهام. ک. روان‌شناسی صنعتی و سازمانی، ترجمه حسین شکرکن، تهران: انتشارات رشد، ۱۳۷۱.
۳۸. لینگ، ساموئل. جامعه‌شناسی، ترجمه مشفق همدانی، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۴.
۳۹. مختاری، علی‌رضا. «بررسی جایگاه دین در ساختار فکری دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی.
۴۰. معتمدی شملزاری، عبدالله. «مذهب در نگرش نظریه‌پردازان و در گستره پژوهش (تحلیلی روان‌شناختی از مذهب)»، مجله مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی، شماره ۶، ۱۳۸۴.
۴۱. ملکی، حسن. برنامه‌ریزی درسی راهنمای عمل، مشهد: نشر پیام، ۱۳۸۲.
۴۲. مهر محمدی، محمود و صمدی، پروین. «بازنگری در الگوی آموزش دینی جوانان و نوجوانان در دوره تحصیلی متوسطه»، فصلنامه نوآوری‌های آموزش، شماره ۳، ۱۳۸۲.
۴۳. میرلوحی، سید حسین. «در جستجوی معیارهای برای انتخاب محتوا»، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۳، ۱۳۷۱.
۴۴. ندیمی، محمدتقی و بروج، محمد حسین. آموزش و پرورش سه مقطع، تهران: نشر مهرداد، ۱۳۷۷.
۴۵. نلر. جی. اف. آشنایی با فلسفه آموزش و پرورش، ترجمه فریدون بازرگان، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۷۷.
۴۶. وطن‌خواه، حمیدرضا. «بررسی ارتباط نظام ارزشی دینی سازگاری اجتماعی جوانان ۲۵-۱۸ ساله قم»، فصلنامه پژوهشی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی قم، شماره ۱۱ و ۱۲، ۱۳۷۹.
47. Callahan. Joseyohf & Clark. Leonard. H. (1977). *Foundation of education*. U.S.A.
48. Evans. K. M. (1965). *Attitudes and interests in devotion*. London and Boston: Routledye kegan Paul .
49. Kneller. George. F. (1971). *Introduction to the philosophy of education*. U.S.A.
50. Timothy. J. Bergen. (1988). *Teaching Islam to American High school students* . Georgia social science Journal . V19 n1, P.11-20.
51. Watson .B.A. (1993). *The effcties teaching of religious*. London: Longman.